

Řekové a barbari v Ísokratově díle¹

■ JAN SOUČEK (Praha)

Tato stať je volným pokračováním článku věnovaného politickému obsahu pojmů Evropa a Asie v 5. století př. Kr., konkrétně v Aischylových *Peršanech*, Hérodotových *Dějninách* a v hippokratovském spisku *O vzduchu, vodách a místech*.² Odhlédneme-li od posledně jmenovaného díla, jež se nezmiňuje o žádných konkrétních historických událostech, můžeme konstatovat, že Aischylos i Hérodotos ve svém chápání protikladu Evropy a Asie, resp. Řeků a barbarů, reagovali na nebezpečné ohrožení svobody řeckých obcí, které přineslo zejména druhé perské tažení roku 480 př. Kr. v době Xerxovy vlády. Třebaže se někteří Řekové přidali na stranu protivníka, ostatní uzavřeli spojenectví a úspěšně perský útok na moři i na souši odrazili. V další fázi války pak bylo především zásluhou Athéňanů, kteří stáli v čele svých spojenců v dělském námořním spolku, že řecká města v Malé Asii byla zbavena perské nadvlády a že se Athéňanům podařilo vojensky ovládnout egejský prostor i úžiny mezi Černým a Egejským mořem. Perská říše tak na několik desetiletí ztratila vliv na dění v řeckém světě.

I když Athéňan Ísokratés ve svém mládí ještě zažil labutí píseň athénské námořní moci během první fáze peloponéské války, svůj zralý věk, kdy stál v čele slavné řečnické školy, založené asi roku 390 př. Kr., a kdy se vyjadřoval k politickým otázkám své rodné obce i řeckého světa jako celku, již prožil za zcela změněných politických poměrů.

Mocenská rovnováha mezi Athénami a Spartou, zpečetěná mírovou smlouvou z roku 446/445 př. Kr., vzala za své poté, co rozpory mezi Athénami a spartskými spojenci Korintem a Megarou koncem 30. let 5. století při-

¹ Článek je součástí řešení Výzkumného záměru MSM 0021620827 „České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes“, jehož nositelem je Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

² SOUČEK 2010, s. 34 nn.

vodily vypuknutí téměř třicet let trvající peloponnéské války, jež skončila drtivou porážkou a kapitulací Athén. Již počátkem druhé fáze války se do konfliktu vložili Peršané – činili si nárok na řecká města v Malé Asii a finančně podporovali Spartu. Persie ovlivňovala vojenské a politické poměry v řeckém světě i v prvních desetiletích 4. století. V situaci, kdy proti ní v 90. letech vedl válku spartský král Agésiláos, podporovala protispartskou koalici Athén, Théb, Argu a Korintu v tzv. korintské válce, která nakonec roku 387 skončila uzavřením tzv. královského míru (resp. Antialkidova míru³), schváleného o rok později ve Spartě. Označení „královský“ má svůj původ v tom, že perská moc se stala natolik určujícím faktorem ve sporech mezi řeckými státy, že perský král Artaxerxés II. mohl v zásadě nadiktovat mírové podmínky – všechny řecké obce v Malé Asii a na Kypru měly podléhat jeho svrchovanosti, ostatní měly být až na drobné výjimky autonomní. Jelikož mnohé obce přistoupily na mírové podmínky jen pod nátlakem, nemohla smlouva zabránit propuknutí nových bojů, v nichž se řecké státy vzájemnými boji oslabovaly a vyčerpávaly. Války provázely i četné vnitřní politické konflikty v jednotlivých obcích i růst sociálního napětí způsobený prohlubováním propasti mezi bohatými a chudými. Pauperizované obyvatelstvo představovalo značný zdroj sociálního neklidu. Od 50. let 4. století začala do poměrů řeckého světa zasahovat nová vojenská a politická síla, totiž makedonské království, které se v době vlády Filippa II. stalo rozhodujícím mocenským faktorem v egejském prostoru. Řecké státy nebyly s to účinně odolávat jeho vojenskému tlaku, který nakonec vyústil v porážku koalice obcí středního Řecka v čele s Athéňany a Thébany v bitvě u Chairóneie roku 338.⁴

Hlavním zájmem i zdrojem obživy byla pro Ísokrata od založení školy výuka rétoriky, avšak nemalou pozornost věnoval dobovým politickým problémům, které nejen pečlivě sledoval, nýbrž snažil se i najít a navrhnout jejich řešení. Činil tak ve svých dopisech a epideiktických řečech, které mají často charakter politických pojednání a zároveň pamfletů, které měly pohnout politické představitele k akci v duchu Ísokratových intencí. Co se týče vzájemného poměru Řeků a barbarů, ztělesněných především perskou říší, zabývá se jím zejména ve dvou svých řečech. První z nich je *Panegyrikos* z roku 380, v němž se snažil přesvědčit dvě tehdy nejmocnější řecké obce, Athény a Spartu, aby se spojily a společně s ostatními Řeky podnikly tažení

³ Označení „Antialkidův“ pochází od jména spartského vyjednavče v Persii.

⁴ K politickým a vojenským událostem od řecko-perských válek po vládu Filipovu srv. OLIVA 2000, s. 9 nn.

proti perské říši.⁵ S touto výzvou neměl vzhledem k dobové politické realitě úspěch a po dalších pokusech se nakonec obrátil roku 346 v řeči *Filippos* k makedonskému králi Filippovi s výzvou, aby sjednotil Řeky a v jejich čele podnikl tažení do Persie.⁶ Antagonismu mezi Řeky a barbary se Ísokratés dotkl i v některých svých dalších dílech.⁷ Tento antagonismus charakterizuje často jako protiklad Asie a Evropy, přičemž Asie pro něho představuje v zásadě oblast ovládanou perskými králi, zatímco Evropou rozumí sice především Řecko, ale zároveň má tento pojem širší obsah, takže nevylučuje ani jiné obyvatele Evropy, zejména Makedoňany, jejichž krále Filippa se snažil získat pro svou myšlenku protiperského tažení.⁸

Jak vyplývá z výše řečeného, Ísokratovi velmi ležely na srdci výše nastíněné neutěšené poměry v Řecku a jejich řešení spatřoval právě v odstranění řecké nesvornosti a ve společném tažení proti přirozenému nepříteli, perské říši, na jejíž úkor by Řekové mohli získat půdu a bohatství.⁹ Tato myšlenka nebyla zcela nová, již roku 392 pronesl v Olympii sofista a rétor Gorgiás řeč, v níž – pod dojmem neúspěšných jednání mezi Athénami a Spartou – vyzýval Řeky, aby ukončili své nekonečné pŕtky a obrátili se proti barbarům, a nedlouho poté, roku 388, rovněž v Olympii vystoupil s podobnou výzvou řečník Lýsiás.¹⁰

Vzhledem k tomu, že o Gorgiově řeči máme pouze stručnou zmínku ve Filostratových *Životech sofistů* a z Lýsiova *Olympiaku* se dochoval jen ne-rozsáhlý úryvek u Dionýsia z Halikarnássu, nemůžeme říci, nakolik se podrobněji zabývali vztahem Řeků a barbarů. Na rozdíl od nich je z Ísokratova rozsáhlého díla patrné, že této otázce věnoval porůznu značnou pozornost. Třebaže středem jeho zájmu je nepochybně vlastní přítomnost, vztahuje sou-

⁵ Přehledný výklad o základních politických intencích *Panégyriku* skýtá CLASSEN 2010, s. 64 nn.; srv. též CLOCHÉ 1963, s. 33 nn.

⁶ K řeči *Filippos* srv. CLOCHÉ 1963, s. 112 nn.

⁷ K Ísokratovu životu, dílu a politickému myšlení srv. mj. MATHIEU 1925; MIKKOLA 1954; CLOCHÉ 1963; BRINGMANN 1965; SECK 1976; MASARACCHIA 1995; ORTH 2003; CLASSEN 2010; k širšímu dobovému kontextu Ísokratova chápání vztahu Řeků a barbarů, resp. Evropy a Asie srv. mj. CARTLEDGE 2002, s. 51 nn.; HARTOG 1996, s. 5 nn.; MASARACCHIA 1995, s. 64 nn.; DIHLE 1994, s. 36 nn.; CEAUȘESCU 1991, s. 327 nn.

⁸ Srv. MOMIGLIANO 1976, s. 129 n.

⁹ Srv. FROLÍKOVÁ 1982, s. 17 nn.; WEISSENERGER 2003, s. 95 nn.

¹⁰ GORGIÁS, in: H. DIELS – W. KRANZ, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 82A1 (Berlin 1959); LÝSIÁS, *Or.* 33; srv. k tomu GREEN 1996, s. 10 n.

časné problémy k minulosti vztahů mezi Řeky a barbary. Neomezuje se při tom jen na nedávné události řecko-perských válek a pozdějších střetů, nýbrž – podobně jako Hérodotos – spatřuje kořeny vzájemného antagonismu hluboko v minulosti, v příbězích, které jsou pro nás součástí mytického dávnověku, ale jež Řekové pokládali za nedílnou součást své historie.

Ve chvalořeči *Helena*, již v 80. letech 4. století složil jako vzor pro své žáky, obhazuje Helenu mj. i z toho důvodu, že kvůli její kráse Řekové neváhali a pustili se do války a že Trójané, ač měli možnost ji vrátit, dali přednost tomu, aby ji mohli mít u sebe (49 nn.). V závěru řeči pak Ísokratés tvrdí, že „právem můžeme Helenu považovat za příčinu toho, že nejsme otroky barbarů. Shledáme totiž, že kvůli ní se Řekové sjednotili a uspořádali společně výpravu proti barbarům, a tenkrát poprvé slavila Evropa vítězství nad Asií“ (67).¹¹ Dále pak konstatuje, že dříve ti, kteří neuspěli u barbarů, chtěli vládnout v Řecku, a uvádí jako příklady Danaa, Kadma, Pelopa a Káry. Po trójské válce „však náš národ natolik zmohutněl, že dobyl na barbarech velká města a ohromné území“ (68).¹²

K tomuto motivu se Ísokratés vrátil ke konci svého života ve své poslední řeči *Panathénaikos* – upozorňuje zde na významný podíl peloponnéských měst Messény (tj. Pylu), Lakedaimonu a Argu na boji proti barbarům v tažení proti Tróji (71 nn.) a zejména v rozsáhlém enkómiu (76 nn.) vyzdvihuje zásluhy vrchního velitele Řeků Agamemnona, jenž se zasloužil o sjednocení Řeků, po deset let dokázal stát kvůli svým vynikajícím schopnostem v čele řeckého vojska a nakonec dokázal zdotat odpor barbarů. Ísokratés zdůrazňuje, že „zdánlivě bojoval proti jedinému městu, ale ve skutečnosti nejen proti všem barbarům obývajícím Asii, nýbrž i proti mnoha jiným barbarským národům, a neustal v boji a nevrátil se domů dříve, než ... zabránil barbarům v jejich bezprávném počínání“ (83).

Také v řeči *Filippos*, s níž se roku 346 obrátil na makedonského krále, krátce připomíná slávu těch, kteří se zasloužili o Řecko v trójské válce (144 n.), avšak jako hlavní vzor hodný následování uvádí přirozeně Hérakla, neboť toho pokládal Filippos v otcovské linii za svého prapředka. Ísokratés proto neváhá až s nadnesenou chválou – Héraklés navzájem smířil všechny řecké státy, vytáhl proti Tróji a „svými velitelskými schopnostmi daleko vynikl nad ty, kteří proti ní válčili později; vždyť oni ji s vojskem všech Řeků

¹¹ Citace z řečí *Helena* a *Filippos* přel. A. FROLÍKOVÁ, in: *Tribuni výmluvnosti*, uspoř. B. BORECKÝ. Praha 1974 (Antická próza, sv. 5); ostatní citace přel. J. Souček.

¹² Stručné shrnutí základních myšlenek řeči *Helena* skýtá CLASSEN 2010, s. 29 nn.

vyvrátili po deseti letech, Héraklés však proti ní vytáhl s několika druhy a snadno ji dobyl silou za méně než deset dní“. Tím však oslava hrdinových zásluh nekončí – poté přemohl i všechny ostatní barbarské krále a „zbudoval takzvané Héraklovy sloupy, pomník vítězství nad barbary ... a mezníky řeckého území“ (111 n.).¹³

Také v *Panegyriku* připomíná Ísokratés zásluhy hrdinů trójské války a klade tuto dávnou minulost do kontrastu s přítomností, v níž Řeky ohrožuje rozpínavost perského krále (179 nn.). Ačkoli v této řeči obsáhle chválí slavnou minulost své rodné obce a její zásluhy o Řecko ve válce i míru (21 nn.), nikde se nezmiňuje o athénské účasti před Trójou, kam připlul dle tzv. katalogu lodí v Homérově *Íliadě* (II,546 nn.) s padesáti loďmi král Menestheus, jenž ovšem rozhodně nepatřil k nejslavnějším řeckým bojovníkům pod trójskými hradbami.¹⁴ Ísokratés však hovoří o jiných mytických bojích Athéňanů proti barbarům, které byly důležité v athénské chápání vlastní minulosti – uvádí totiž, že Athéňané v dobách, kdy Řecko bylo ještě bezvýznamné, zabránili tomu, aby Thrákové v čele s Eumolpem a Skythové spolu s Amazonkami rozšířili svoji moc na Evropu (68 nn.).¹⁵

Tento výklad o Thrácích a Skythech je v *Panegyriku* součástí pasáže (66 nn.), v níž Ísokratés oslavuje úspěchy, jichž Athéňané dosáhli v boji proti barbarům. V jejím úvodu říká, že z mnoha válek, které předkové vedli, zmíní jen ty nejdůležitější, a to proti těm národům, které mají „největší vlohy k vládnutí a největší moc“. To jsou podle něho již zmínění Skythové a Thrákové a dále také Peršané (67).¹⁶ Právě odražení perských útoků za vlády králů Dáreia a Xerxa považuje za největší válku proti barbarům a také za nejskvělejší athénskou zásluhu ve prospěch celého Řecka, i když uznává i významnou úlohu Sparty (71 nn.). Přesto však soudí, že Athéňané Lakedaimon-

¹³ Héraklés jako prapředek makedonského královského rodu Argeovců byl základem jejich nároku na to, že jsou řeckého původu. Ostatně Ísokratés v řeči *Filippos* jejího adresáta upozorňuje na tu zahanbující skutečnost, že Kýrovi následníci na perském trůně „jsou nazýváni Velkými králi, zatímco potomky Hérakla, kterého jeho otec pro jeho ušlechtilost pozvedl mezi bohy, oslovují tituly méně vznešenými“ (132). Srv. k tomu MOMIGLIANO 1976, s. 131 nn.

¹⁴ MATHIEU 1925 (s. 56) soudí, že uvedené verše z *Íliady* byly obecně pokládány za relativně pozdní interpolaci.

¹⁵ Srv. BUCHNER 1958, s. 71 nn.

¹⁶ V *Panathénaïku*, v němž oslavil svou rodnou obec, Ísokratés v pasáži, která předchází líčení athénských zásluh ve válkách proti Peršanům, tvrdí, že jejich činy měly za následek, že „Řecko se vzdávalo a Evropa se stala silnější než Asie“ (47).

ské předčili, a to mj. i z toho důvodu, že se jim dostalo lepší výchovy, která způsobila, že nikdo není s to dostatečně vystihnout jejich vojenskou zdatnost v boji proti útočníkům z Asie (82).¹⁷

Ocenění athénské podílu na vítězství v řecko-perských válkách nás přivádí k těm pasážím Ísokratových řečí, v nichž se věnoval válečným střetům mezi Řeky a barbary v nedávné minulosti. Snažil se na nich ukázat vojenskou slabost perské říše, a dosáhnout tak svého hlavního cíle – tažení proti společnému nepříteli. V *Panegyriku* poukazuje mj. na úspěšný odpor krále kyperské Salamíny Euagora proti Peršanům, na úspěchy spartského krále Agésiláa, jemuž se podařilo dobýt téměř celé maloasijské území až k řece Halys, a zejména na tažení řeckých žoldnéřů ve službách pretendenta na perský trůn Kýra Mladšího (popsané Xenofóntem v *Anabasi*), kteří se po bitvě u Kúnax z nitra Asie dokázali probít zpět do Evropy (141 nn.).¹⁸ Závěry z uvedených příkladů Ísokratés shrnuje takto: „Myslím si, že všude, kde bojovali, zjevně prokázali svou změkčilost, neboť v přímořských oblastech Asie byli poraženi v řadě bitev, a když se přepravili do Evropy, dostalo se jim trestu, a konečně se zcela zesměšnilo přímo pod královským palácem“ (149).¹⁹

Hlavní argumenty, jež uvádí pro nutnost vytáhnout do boje proti perské říši, však Ísokratés čerpá z neutěšeného stavu dobových poměrů a z proklamovaného zásadního protikladu mezi Řeky a barbary.

V *Panegyriku* ostře kritizuje neutěšený stav řeckého světa po tzv. královském míru, kdy místo autonomie ve skutečnosti vládou piráti a žoldnéři, kdy jsou na denním pořádku vzájemné boje mezi jednotlivými státy i občanské války a kdy obyvatelé obcí žijí ve větším zoufalství než vyhnanci (115 n.). Na jiném místě pak připomíná materiální nouzi, jež v Řecku vlád-

¹⁷ K tématu athénských a spartských zásluh v době válek proti Peršanům se Ísokratés podrobněji vrací v následujících paragrafech (85 nn.) a dovozuje v nich, že stát v čele sjednocených Řeků v boji proti perské říši si jednoznačně zasluhuje jeho rodná obec (98 n.). Srv. k tomu BUCHNER 1958, s. 74 nn., a MASARACCHIA 1995, s. 52 a 60 nn.

¹⁸ K Euagorovi srv. též ÍSOKRATÉS, *Euagor*. 57 nn. Tažení „deseti tisíc“ připomíná Ísokratés také v řeči *Filippos* adresované makedonskému králi (90 nn.), avšak je příznačné, že v ní ponechává stranou boje proti Persii za Dáreiovy a Xerxovy vlády, neboť tehdejší makedonský král Alexandr I. byl spojencem Peršanů – srv. MATHIEU 1925, s. 57.

¹⁹ Zmínka o boji před hradbami královského paláce je narážkou na XENOFÓNTA, *Anab.* II,4,4.

ne a již lze odstranit ukončením vzájemných bojů a válkou proti barbarům (173 n.).²⁰ Nesvornost mezi řeckými státy připomíná také v řeči *Filippos* a vyzývá makedonského krále, aby se pokusil přesvědčit mocné řecké státy, tj. Argos, Spartu, Théby a Athény, aby odložily vzájemné spory a vytáhly proti barbarům (16; 30 n.). Ještě horší byla však situace v těch řeckých obcích, které byly vystaveny přímé nadvládě perského krále. Tento stav klade Ísokratés v *Panégyriku* za vinu Sparťanům, kteří vydali napospas perské moci Řeky v Malé Asii a na ostrovech, kteří byli dříve zásluhou athénské námořní moci svobodní (117 nn.). Za hlavní příčinu tohoto neblahého stavu pokládá tzv. královský mír, jehož platnost zpochybňuje, neboť je nespravedlivým diktátem perského krále, který ani sám nerespektuje jeho ustanovení (176 nn.).²¹ Ísokratés rovněž naznačuje, že král překračuje míru, jež je určena člověku – vždyť veškerá země je rozdělena na dvě části, Asii a Evropu, a on z ní na základě smlouvy uchvátil polovinu, „jako by si zemi dělil s Diem, a nikoli jako by uzavíral smlouvu s lidmi“ (179).

Tento stav, kdy se část Řeků ocitla v perské porobě, je třeba do budoucna napravit: „Je totiž ostudné, že pokládáme za vhodné využívat v soukromém životě barbarů jako domácích otroků, avšak že ve veřejném životě nedbáme toho, že tolik našich spojenců otročí barbarům ...; že jsme neučinili nic, abychom se pomstili, když celé Řecko trpí bezpráví, třebaže můžeme vykonat činy smělé jako naše tužby. Jedině tato válka je totiž lepší než mír a podobá se spíše svatému poslání (*theóriá*) než vojenskému tažení a může být prospěšná jak těm, kteří touží žít v klidu, tak i těm, kteří touží pustit se do války. Jedněm totiž umožní, aby bezpečně sklízeli plody svého majetku, druhým, aby získali veliké bohatství na úkor nepřátel“ (181 n.).²²

Citovaná slova z *Panégyriku* shrnují základní intenci Ísokratova úsilí, totiž nastolení vnitřní stability v řeckých obcích, osvobození maloasijských Řeků a získání majetku nepřátel, k čemuž může napomoci jedině svornost Řeků. K těmto myšlenkám se Ísokratés v průběhu řeči častěji vrací a setkáváme se s nimi i v řečech *Filippos* a *Panathénaikos*.²³ Současné poměry jsou pravým opakem toho, zač se Ísokratés zasazoval, a je proto třeba dosáhnout

²⁰ K Ísokratovu programu panhellénské symmachie srv. BRINGMANN 1965, s. 22 nn.

²¹ Srv. HEINRICH 1989, s. 119 n.

²² K nejednoznačnému významu slova *theória* srv. USHER 1993, s. 141 n.; k motivu msty u Ísokrata srv. BELLEN 1974, s. 51 nn.

²³ Srv. mj. *Panégyrikos* 119; 133 n.; 162; 175; *Panathénaikos* 106; *Filippos* 120 n.; 126.

toho, aby blahobyt, jemuž se těší Asie, získala Evropa (*Panégyr.* 187).²⁴ Tento cíl není neuskutečnitelný, neboť – jak bylo výše řečeno – mnozí již s úspěchem proti perskému králi bojovali a tyto úspěchy nebyly nahodilé, protože Peršané jsou velmi špatní vojáci a nedostává se jim statečnosti,²⁵ což je důsledkem jejich celkového způsobu života, společenského uspořádání a způsobu vlády v perské říši: „Vždyť není možné, aby lidé, kteří jsou takto vychováni a kteří mají takovéto politické zřízení, měli vůbec nějakou přednost, či aby byli s to vztyčit znamení vítězství nad nepřáteli. Jak by se při jejich způsobu života mohl mezi nimi narodit schopný vojevůdce či zdatný voják? Většina z nich totiž tvoří dav bez kázně a bez zkušenosti podstupovat nebezpečí, jemuž chybí jakákoli odolnost pro vedení války a jenž je lépe vycvičen k otročení než naši otroci. Oproti tomu ti, kteří se mezi nimi těší nejvyšším počtám, nikdy nevedli život na základě rovnosti, vzájemnosti a občanské soudržnosti, nýbrž veškerý čas prožívají tak, že vůči jednomu se chovají způsobečně a druhým otročí – tímto způsobem si lidé mohou nejvíce zkazit svou přirozenost. A dále, protože jsou bohatí, hýčkají svá těla, a protože podléhají samovládě, jejich duše jsou ponížené a ustrašené. Předvádějí se u bran královského paláce a veškerým způsobem se cvičí v pokornosti, na kolenou se klaní smrtelnému člověku a nazývají ho bohem.“ (*Panégyr.* 150 n.).²⁶

Z uvedených slov vyplývá, že Ísokratés ve své charakteristice barbarů v mnohém navazuje na dřívější myšlenky, které nalézáme např. u Hérodota. Rozpor mezi Řeky a barbary vidí jednak v politické rovině jako protiklad rovnosti občanů v řeckých *poleis* a nerovnosti a nesvobody obyvatel perské říše. Dalším faktorem, s nímž se setkáváme i u Hérodota, je bohatství a s ním související způsob života.²⁷ K tomuto vymezení barbarů však přistupuje nový rys – na rozdíl od Hérodota, jenž soudí, že i vzdor všem rozdílům spojují všechny lidi, Řeky i barbary, společné základní hodnoty,²⁸ je Ísokratés přesvědčen o tom, že mezi Řeky a barbary je zásadní a nepřekonatelný roz-

²⁴ Podobně v řeči *Filippos* říká, že „je zahanbujič přehlížet, že Asie vzkvétá více než Evropa a barbaři žijí blahobytněji než Řekové“ (132).

²⁵ Ísokratés dovozuje, že obavy z perské statečnosti jsou liché, byť ji i mnozí vychvalují (*Panégyrikos* 145 n.).

²⁶ S obdobnou úvahou se setkáváme v řeči *Filippos*, kde se s nadsázkou mj. píše, že Peršané „v žádné válce nemají sami ani vojáky, ani velitele, ani nic jiného potřebného k boji, nýbrž že toto všechno si obstarávají od nás...“ (124 nn.).

²⁷ Srv. např. HÉRODOTOS, *Hist.* V,49; VII,56; VIII,102.

²⁸ HÉRODOTOS, *Hist.* VII,136.

díl. Když v *Panegyriku* nabádá k tažení proti Peršanům, označuje je jako „přirozené (*fysei*) nepřátele a dávné odpůrce“ (184) a na jiném místě v téže řeči navrhuje, aby se všichni barbari dostali do závislosti na celém Řecku (131).²⁹

Myšlenku, že barbari se od Řeků liší svou přirozeností (*fysis*), rozvádí Ísokratés na sklonku svého života (r. 353) ve své řeči *Peri antidoseós* (*O výměně majetku*), když vychvaluje přednosti athénské vzdělanosti: „Vždyť vy sami vynikáte a lišíte se od ostatních nikoli výcvikem ve válečnictví, ani nejlepším politickým zřízením, ani naprostým zachováváním zákonů, které vám zanechali předkové, ale tím, čím se liší přirozenost lidí od ostatních živočichů a čím plémě Řeků od barbarů, totiž tím, že jste lépe než ostatní vychováni k rozumovému myšlení a řečnickému umění“ (294 n.). Různost „přirozenosti“ zde tedy Ísokratés chápe jako kulturně podmíněnou danost,³⁰ Athéňané se odlišují od ostatních svou vzdělaností, a to i od ostatních Řeků, jak dokládají slova z *Panegyriku*: „Co se týče rozumového myšlení a řečnického umění, naše obec předčila ostatní lidi natolik, že její žáci jsou učitelé ostatních, a způsobila tak, že jméno „Řekové“ se nevztahuje již k původu, nýbrž ke způsobu myšlení a že Řeky se nazývají ti, kteří mají spíše podíl na naší výchově než na společném původu“ (50).³¹

Právě uvedená pasáž dokládá, jak zásadní význam Ísokratés přikládal roli výchovy, což nepochybně úzce souvisí s náplní jeho vlastního života. Spornou otázkou při výkladu citovaných slov zůstává, zda je můžeme chápat tak, že je lze vztáhnout na všechny lidi bez rozdílu, tj. na Řeky i barbary, nebo zda se týkají pouze Řeků, za něž jsou s jistou nadsázkou označeni ti, kterým se dostalo dobrodiní athénské vzdělanosti.³² V prvním případě by to znamenalo, že svým způsobem předběhl svou dobu a anticipoval pojetí běžné v helénistickém období, kdy se „Řekem“ mohl stát i cizinec, jenž získal řecké vzdělání. Pravděpodobnější však je, že si Ísokratés sotva dokázal připustit, že

²⁹ Srv. CONSTANTINEAU 1998, s. 205 nn.

³⁰ ROMILLY 1992 (s. 6) soudí, že v dané pasáži lze objevit náznak myšlenky o „rasové nadřazenosti“. O tom, že Ísokratés byl přesvědčen o nadřazenosti Řeků nad barbary, jistě nelze pochybovat, ale nechápal ji ve smyslu novodobých rasových teorií, nýbrž v rovině kulturních rozdílů.

³¹ S myšlenkou, že Athény jsou školou Řecka, se setkáváme již u THŮKÝDIDA (*Hist.* II,40 n.), jenž mj. také připomíná zálibu Athéňanů v intelektuální činnosti (*filosofímen*).

³² Srv. GRIESER-SCHMITZ 2003, s. 122 nn.

by barbaři byli s to osvojit si řeckou vzdělanost. O tom svědčí mnohé, co bylo výše řečeno o jejich přirozených vlastnostech a společenském uspořádání, a zejména to, že jejich přirozenost byla podle něj pravým opakem přirozenosti řecké.³³ Barbarský svět, představovaný par excellence perskou říší, ztělesňující úhlavního nepřítele, tak pro Ísokrata stojí v příkrém protikladu ke kulturním a politickým hodnotám, jež jsou vlastní světu řeckému.

Bibliografie

- BELLEN, H., 1974: *Der Rachedanke in der griechisch-persischen Auseinandersetzung*, in: Chiron 4, s. 43-67.
- BRINGMANN, K., 1965: *Studien zu den politischen Ideen des Isokrates*. Göttingen.
- BUCHNER, E., 1958: *Der Panegyrikos des Isokrates. Eine historisch-philologische Untersuchung*. Wiesbaden.
- CARTLEDGE, P., 2002: *The Greeks. A Portrait of Self and Others*. Oxford.
- CEAUȘESCU, G., 1991: *Un topos de la littérature antique: l'éternelle guerre entre l'Europe et l'Asie*, in: Latomus 50, s. 325-341.
- CLASSEN, C. J., 2010: *Herrscher, Bürger und Erzieher. Beobachtungen zu den Reden des Isokrates*. Hildesheim – Zürich – New York.
- CLOCHÉ, P., 1963: *Isocrate et son temps*. Paris.
- CONSTANTINEAU, P., 1998: *La doctrine classique de la politique étrangère. La cité et les autres*. Paris.
- DIHLE, A., 1994: *Die Griechen und die Fremden*. München.
- FROLÍKOVÁ, A., 1982: *Isokrates und die Entwicklungstendenzen Griechenlands im 4. Jh. v.u.Z.*, in: Eirene 19, s. 17-29.
- GREEN, P., 1996: *The Metamorphosis of the Barbarian*, in: WALLACE, R. W. – HARRIS, E. M. (vyd.), *Transitions to Empire. Essays in Greco-Roman History, 360-146 B.C., in honor of E. Badian*. Norman – London, s. 5-36.
- GRIESER-SCHMITZ, D., 2003: *Kulturbestimmte politische Vorstellungen des Isokrates*, in: ORTH, W. (vyd.), *Isokrates. Neue Ansätze zur Bewertung eines politischen Schriftstellers*. Trier, s. 111-127.

³³ Jen na okraj je třeba připomenout, že zvláštní místo mezi barbary zaujímali v řeckém pohledu Egyptané. To se projevuje i v Ísokratově řeči *Búsíris*, napsané asi roku 390, v níž nalézáme velmi pozitivní obraz tohoto bájného egyptského krále – srv. k tomu HARTOG 2001, s. 41 nn. (k Ísokratovi zvláště s. 61 nn.).

- HARTOG, F., 1996: *Fondements grecs de l'idée d'Europe*, in: *Quaderni di storia* 22, č. 43, s. 5-17.
- HARTOG, F., 2001: *Memories of Odysseus: Frontier Tales from Ancient Greece*. Chicago – Edinburgh.
- HEINRICH, J., 1989: *Ionien nach Salamis*. Bonn.
- MASARACCHIA, A., 1995: *Isocrate. Retorica e politica*. Roma.
- MATHIEU, G., 1925: *Les idées politiques d'Isocrate*. Paris.
- MIKKOLA, E., 1954: *Isokrates. Seine Anschauungen im Lichte seiner Schriften*. Helsinki.
- MOMIGLIANO, A., 1976: *Europa als politischer Begriff bei Isokrates und den Isokrateern*, in: SECK, F. (vyd.), *Isokrates*. Darmstadt, s. 128-138.
- OLIVA, P., 2000: *Kolébka demokracie. Dějiny a kultura klasického Řecka*. Praha.
- ORTH, W. (vyd.), 2003: *Isokrates. Neue Ansätze zur Bewertung eines politischen Schriftstellers*. Trier.
- ROMILLY, J. de, 1992: *Isocrates and Europe*, in: *Greece & Rome* 39, s. 2-13.
- SECK, F. (vyd.), 1976: *Isokrates*. Darmstadt.
- SOUČEK, J., 2010: *Evropa a Asie v politickém kontextu 5. století př. Kr.*, in: *ZJKF – Auriga* 52, s. 34-43.
- USHER, S., 1993: *Isocrates: Paideia, Kingship and the Barbarians*, in: KHAN, H. A. (vyd.), *The Birth of the European Identity*. Nottingham, s. 131-145.
- WEISSENBERGER, M., 2003: *Isokrates und der Plan eines panhellenischen Perserkrieges*, in: ORTH, W. (vyd.), *Isokrates. Neue Ansätze zur Bewertung eines politischen Schriftstellers*. Trier, s. 95-110.

■ ZUSAMMENFASSUNG

Griechen und Barbaren im Werk des Isokrates

Der Artikel befasst sich mit den politischen Anschauungen des athenischen Redners Isokrates, besonders mit seiner Auffassung des Gegensatzes zwischen den Griechen und den Barbaren, unter denen er im Grunde die Einwohner des Perserreiches versteht. Isokrates machte sich Sorgen um die schwierige politische und soziale Lage der griechischen Welt seiner Zeit und versuchte sie zu lösen, und zwar mittels eines panhellenischen Feldzuges gegen den persischen Großkönig, der auch zur Befreiung der griechischen Städte in Kleinasien führen sollte. Diesem Thema widmete er sich vor allem in zwei seiner Reden, nämlich in dem *Panegyrikos*, in dem er Athen und

Sparta herausforderte, sich miteinander zu versöhnen und einen Krieg gegen Persien zu entfesseln, und in dem *Philippos*, in dem er sich mit diesem Aufruf an den makedonischen König wendete. Um den Krieg gegen die Perser zu rechtfertigen, versuchte er zu beweisen, dass sich die Barbaren an den Griechen schuldig machten und dass sie von Natur aus minderwertig sind. Er beschäftigte sich auch mit der Geschichte der gegenseitigen Beziehungen zwischen den Griechen und Barbaren von der mythischen Zeiten an bis zu seiner Gegenwart.